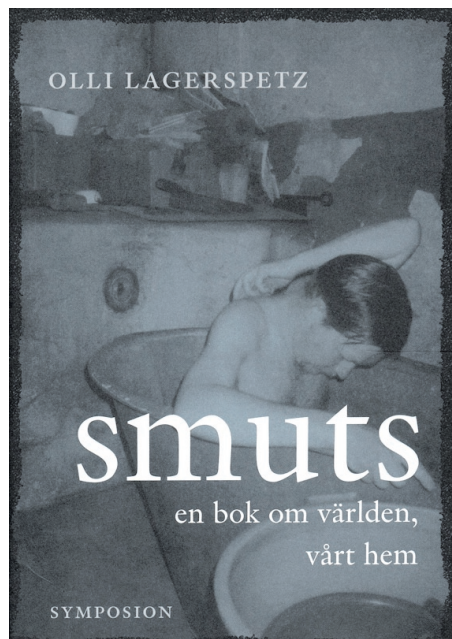


Mot symbolismen

Föremålens dans i smuts, ordning och vatten



Olli Lagerspetz: *Smuts. En bok om världen, vårt hem*. Symposion 2006.

Olli Lagerspetz' traktat om smutsen är en kritik av olika reduktionismer. Bokens idé- och faktamässiga rikedom är nästan överväldigande, men frågan om smutsens symboliska betydelse lämnas åt sidan.

Man kunde kanske säga att Olli Lagerspetz' stora bok – eller traktat för att använda ett begrepp inom filosofin som väl är tillämpligt på den här typen av texter – om smuts till sin grundinriktning är en tudelad genomgång av smutsbegreppet och av angränsande begrepp, som det orena, skräp, skit, avfall, förfall. Tudelningen innebär att en viktig del i hans text utgör en kritik av vad han kallar reduktionismer inom smutsrelaterad forskning. Den andra och kanske trots allt centrala delen i explikationen utgörs av en filosofisk genomgång av själva smutsbegreppet, dess grammatik och logiska mekanismer. På ett sätt kan man faktiskt säga att de här två tendenserna i texten kommer att stödja varandra, nämligen därigenom att när Lagerspetz riktar kritik mot till exempel socialantropologen **Mary Douglas'** kanoniserade, för att inte säga starkt mytologiserade smutsforskning i boken *Renhet och fara*, det som fångats in av hennes sloganliknande konstaterande "*Dirt is matter out of place*", då utför han samtidigt en rörelse som tycks avse att befria både smutsbegreppet och hela hans smutsundersökning från en rad "ovidkommande" kulturella och sociala inramningar.

Smutsen – varken objektiv eller subjektiv

Det han därmed vinner är en möjlighet att ägna sig åt en i sig mycket initierad, skarp-synt och på många sätt ögonöppnande diskussion om smutsens mekanik och logik i något som kan kallas livsutrymmet, livsformen, vardagslivet, där frågan om individens ansvar för sin omgivning hela tiden på olika sätt aktualiseras. Han inför

viktiga begreppsliga distinktioner vad gäller hans ämne, smutsen, speciellt något han kallar värdeobjekt samt kontaktämne, som är centrala nycklar för att bända upp smutsens och det smutsigas betydelser. Smutsen är nämligen enligt Lagerspetz varken en egenskap hos objekten eller något som sitter i betraktarens öga, utan det är något mer undflyende, men ändå någonting oerhört centralt, mänskligt sett. Han säger bland annat att smuts, och underförstått dess motsatser av olika slag av rituell, hygienisk och kulturell renhet, kan jämföras med något så för människan grundläggande som indelningarna i högt och lågt samt i höger och vänster, där, som Lagerspetz visar, kategorierna högt och höger är besläktade.

Från begreppet värdeobjekt (som på ett nästan lite obehagligt sätt kommer att klinga av ett etablerat begrepp som värde-djur), där smutsen träder in som en förorenande, komplicerande faktor, ett slags mittemellan mellan materia och det immateriella, tar sig Lagerspetz över till en distinktion mellan objekt och föremål, där det är i föremålet, det som används av människan i de konkreta, ofta dagliga bestyren, som smutsen och renheten, blir till. Detta sker i omsorgen om ens "lilla

den mosaiska lagen. Här blir då samtidigt stora delar av den etablerade synen på individen och kulturen i ljuset av begreppen smuts/renhet ställda så att säga i farstun, väntande på inträde i det filosofiska laboratoriet Lagerspetz inrättat åt sig. Poängen är att författaren inte utför någon egentlig etnografisk, antropologisk eller naturvetenskaplig konstruktion av sitt smutsforskningsprojekt, även om han via litteraturläsningar diskuterar samtliga dessa. Vad han gör är istället att han rätt långt frikopplar smutsen från just dessa symboliserande kulturella och sociala praktiker och i stället arbetar på ett mer allmänt, mer "vardagligt", filosofiskt plan, där filosofer som **Platon**, **Wittgenstein**, **Heidegger** och **Meløe** kan tillföra hans undersökning viktiga insikter.

En huvudpoäng i Lagerspetz' smutsundersökning är att dessa smutsrelaterade föremål äger, för att tala med de gamla grekerna, en telos, ett ändamål, som är på något sätt inbyggt i föremålen, ett synsätt som gör att han kan placera in sig i ett filosofiskt mellanläge mellan synen på smuts som ren materia, eller som något enbart relationellt. Smutsen finns inbyggd i den telos, det ändamål tingen har och detta är i sin tur relaterat till tingens "spel" i tid

"Smutsen är nämligen enligt Lagerspetz någonting oerhört centralt, mänskligt sett."

värld i vardagen", det är ju där städningar för det mesta sker, storstädningar och mindre ordningsmässiga uppräckningar. Föremål, verktyg, kläder, hud, ytor och gränssnitt av olika slag, det är det allmänna område som Lagerspetz i sin undersökning ständigt på nytt återvänder till. Han visar hur smutsen och det smutsiga kan undersökas som en filosofisk kategori. Samtidigt kan man säga att han vänder sig bort från den hygieniska reduktionismen, detta att smuts framför allt är något som handlar om renhet i betydelsen hygien, och att hygienisk renhet skulle föregå rituell renhet. Men han är också mindre intresserad, förefaller det, av det som kanske mer än något annat förklarar det stora intresset för, för att inte säga besattheten av allt som har med smuts att göra i dag, nämligen dess starka betydelse som kulturmarkör och symboliseringseffekt.

Det symboliska farstun

Operationen är dock inte helt utan komplikationer, vilket visar sig när Lagerspetz, av allt att döma med rätta, kritiserar Mary Douglas' smuts/renhetsdikotomier och speciellt hennes otillfredsställande placering av en tabuiserad kategori i den kända genomgången av de mosaiska tabureglerna om vad som är ätbart respektive inte ätbart i den animala världen, nämligen frågan om kategorin djur med tassar, som alltså tillhör tabudjuret enligt

och rum, där viktiga stationer utgörs av uppkomst, arbete och vila, därmed även rengöring och nedsmutsning i en evig dans, så länge människan och tingen är involverade med varandra.

När Lagerspetz i den intressanta kulturkritiska delen av sin undersökning hårt och på ett av allt att döma berättigat sätt kritiserar sociologen **Norbert Elias'** civilisationsteori för att vara alltför enkelspårig i sitt upprättande av en utvecklingsgång vad gäller den västerländska kulturen från primitivism, "intimism" (fysisk intimitet som viktig i livsformen) till avskärmning och prydighet i umgänget med tingen, eller när han kritiserar det han kallar postrukturalism i den variant han valt att betrakta, nämligen **Kristevas** abjektbegrepp och **Batailles** transgressiva heterologi, då kunde man självfallet invända att han kanske gör det alltför lätt för sig. Även om Elias civilisationskritik kan te sig alltför enkelspårig är det inget som hindrar att tillämpliga delar av den kan användas för väl underbyggda undersökningar av till exempel umgängesformernas förvandlingar i Frankrike och England från 1300- till 1700-talet, så som **Jorge Arditi** gör det i *A Genealogy of Manners*.

Vattenbaserad kontra ordningsbaserad renhet

Kritiken av Kristeva och Bataille och

därmed i förlängningen av hela poststrukturalismen/postmodernismen som grundande sig på vetenskapligt ohållbara myter, om till exempel just det heterologa hos Bataille eller fasan hos Kristeva, öppnar hela fältet kring själv mytbegreppet och därmed kring språkets metaforiska karaktär, något Lagerspetz väljer att inte desto mer ta tag i här.

När han i stället i sin filosofiskt grundade smutsanalys för in distinktionen vattenbaserad kontra ordningsbaserad renhet upplever jag att han här så att säga köksvägen tar in det han tidigare städat ut i farstun, nämligen ett symbolantropologiskt angreppssätt (vilket jag inte har något emot i och för sig, tvärtom!). Den ordningsbaserade, "torra" renligheten är, konstaterar han, en mer primitiv variant av renlighet, den som antropologer enligt Lagerspetz tenderar att diskutera, vilket bidrar till att förvirra hela diskussionen, eftersom vi lever i den vattenbaserade, mer flexibla, flytande (!), delen av renlighetsvärlden, även symboliskt sett. I den mer primitiva delen, om man ser till Norden, är romernas kultur enligt Lagerspetz fortfarande ett bra exempel på hur intimt kopplingen mellan rent, högt och höger är genomförd (och omvänt även då mellan smutsigt, lågt och vänster). Här kommer alltså Lagerspetz i en märklig vändning in på en intressant, men tyvärr alltför kortfattad diskussion som utförs i en, som han även själv tillstår, högst "douglask" anda! Kanske är det inte minst just till denna kulturella brytningspunkt som smutsforskningen i dag kunde återkomma, där till exempel frågor om rent och orent, avfall/förfall/återvinning i större kulturella system med helt olika tidsmässiga inramningar som till exempel hinduiska (som Lagerspetz nästan helt utelämnat ur sin diskussion) kontra västerländska smutsighets/renhetsföreställningar och -praktiker kunde tacklas, då gärna i ett globalt perspektiv.

Inte heller frågor om karnevalistiska omkastningar av de värdeladdade smutsbegreppen, som rockkulturens hyllning av det orena, smutsiga, primitiva (se **Ulf Lindbergs** bok *Rockens text*) eller dagens faiblesse för allt som är skitigt (skitbra, skitskönt, skitviktigt etc.) är något som Lagerspetz tar upp. Men bokens idé- och faktamässiga rikedom är trots detta närmast överväldigande.



Sven-Erik Klinkmann

är docent i folkloristik, särskilt populärkultur, vid Åbo Akademi, och verksam som forskare, författare och kulturkritiker.
sven-erik.klinkmann@netikka.fi